

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ “СВ.КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Книга Социология
Том 102

ANNUAIRE DE L’UNIVERSITE DE SOFIA “ST.KLIMENT OCHRIDSKI”

FACULTE DE PHILOSOPHIE
Livre Sociologie
Tome 102

НОВИТЕ ИМЕНА НА УНИВЕРСИТЕТСКОТО ЗНАНИЕ - СЕКМЕНТАЦИЯТА И СЪБДВАЩИТЕ СЕ НЕРАВЕНСТВА

ЛИЛЯНА ДЕЯНОВА

Liliana Deyanova. THE NEW NAMES OF UNIVERSITY KNOWLEDGE – SEGMENTATION AND SELF-FULFILLING INEQUALITIES

The author is interested in the new segmentation of university knowledge and, more precisely, in the unequal access to knowledge of the different universities (scientific communities, networks) in the Bulgarian transition to a knowledge-based society. The goal is to understand how the new educational and scientific differentiations are taking place, how the stratification and polarization takes place of winning and losing universities, winning and losing academic paths, center and periphery.

What is analysed are only the ways in which the new positions have been interpreted by those involved in the accelerated academic reform and policies that exert enormous institutional and symbolic violence and rapidly polarizing the European Research Area. The emphasis is not so much on the objective positions of this area but on the participants’ own classifications, on the logics in which they class and name them, in which they think their chances: on that ‘almost magical power to give names and cause existing by virtue of giving names’ (Bourdieu).

The article – using concepts and studies of the critical Bourdieusian paradigm – is based on several quantitative empirical studies (and, above all, an international comparative study of 2006). The collected empirical material is used to reveal seven meaning configurations, seven ‘glocal’ narratives’.

Тук се интересувам от една нова *сегментация* на университетското знание и по-точно от неравния достъп до знание на различните университети (научни общности, мрежи) в българския преход към т. нар. „общество на знанието”. Искам да разбера как се случват новите образователно-научни диференциации, как се *разслояват и поляризират* печелившите и губещите университети, печелившите и губещите академични пътища, центъра и периферията. Анализирам единствено начините, по които новите позиции се *тълкуват* от въввлечените в ускорените академични реформи - в европейските реформи и изследователски политики, упражняващи огромно институционално и символно насилие и ускорено поляризиращи т.нар. Европейско изследователско пространство (ЕИП). Акцентът е не толкова върху обективните позиции в него, колкото върху собствените класификации на участниците, върху логиките, по които те ги *класират и именува*т, по които мислят своите шансове. Върху онази „почти магическа власт да даваш имена и да предизвикваш съществуване по силата на даването на имена” [Bourdieu, 2002:303; Бурдийо, 1997:103].

1. Изходната гледна точка

1.1. Разглеждам пространството на властта, „даването на имена, номинацията –

акт, общо взето много тайнствен, който се подчинява на логика, близка до „магията”, символното насилие, сегментацията, диференцирането на образователните и на изследователските практики (и като *обективни позиции*, и като *представи за тези позиции*) в традицията на *критическата социология на Пиер Бурдийо*. Според него „социалният ред дължи отчасти своята постоянност на факта, че налага *схеми на класиране*, които бидейки напаснати към обективните класирания произвеждат един вид признаване на този ред. Това имплицира неразпознаване на произволността, на случайността на неговите основи: съответствието между обективните деления и класификаторските схеми, между обективните структури и менталните структури е в основата на нещо като изначална плътна прилепналост, присъединеност към установения ред“ [Bourdieu, 1984:150-151]. Не само според Бурдийо, разбира се, интерпретациите на образователните разлики могат да станат „сбдващи се предсказания”, да станат реалност. Те участват в новия образователен ред, в стойностяването или обезценяването на образователно-научните „дистинкции”, йерархии и институции, в настъпването на една „сегрегативна демокрация”¹.

1.2. Започнах да се питам за този аспект на новите неравенства и на новите модалности на класическата „сегментация” [Ringer, 2003] по време на мои интервюта с магистри и докторанти от различни специалности и университети по проблематиката за качеството на „знаниевите услуги”. Биеха на очи доста парадокси. Или, както би казал Бурдийо - „алодоксии” в „*онтологическото съучастничество*”, разриви между техните обективни позиции и шансове и представите им за тези позиции и шансове. Странни бяха оценките им за качеството на обучението, за учебните планове, за корупцията. Напр., специалности с високо качество на преподаването се оценяваха като „некачествени” и обратно. Докторанти и магистри, които имаха най-голям образователен и културен капитал се чувстваха жертва на новите правила и не виждаха шансове за кариера. Тези, които (от социологическа гледна точка) най-много щяха да загубят от спешността на реформите искаха спешно да се решат техните проблеми и така най-много щяха да загубят. Макар и съзнаващи ниското качество на някаква програма те я предпочитаха, тъй като им осигуряваше достъп до значими професионални и други мрежи. Там те по-трудно виждаха „корупционните практики”. Не се смущаваха от качеството и формите на дистанционното обучение и от други „фабрики за дипломи”. Докторантите не виждаха проблем в това, че докторската степен става по-

¹ Така сътрудникът на Бурдийо Ст. Бео нарича обществото, в което университетите са се превърнали просто в места за предаване на занаят и в политики за търсене на работа. В настоящия текст понятията и идеите на Бурдийо и каузите на групата критични интелектуалци около него (групата „Raisons d’agir”) не се обсъждат специално, защото те се използват само като език на анализа и защото текстът няма за цел запознаването с понятията и идеите на школата, вече достатъчно известни. Вж. освен цитираните трудове на Бурдийо и предговорите към българските издания на „Казани неща”, „Практическият разум” и др. За символния ред и властта на номинацията вж студията „Социално пространство и генезисът на „класите” в [Bourdieu, 2002]. За критиката на символното насилие на новия език на неолибералните реформи и за битката на Бурдийо, Лоик Вакан и други автори срещу опитите да се „натурализират схемите на неолибералното мислене” [вж. Bourdieu, 1998; Wacquant, 1999; De Montlibert, 2004, както и цитираните статии на Gingras, Millot, Heilbron и др.].

зависима от логиката на пазара и от „света на професиите” (сякаш той е един!). Впрочем всички онези - както забелязват и други изследователи - които са против класическите дисциплини и настояват за мултидисциплинарност, която щяла да намали “тясната специализация”, в същото време парадоксално подкрепят “по-голямата професионализация”, която всъщност е много по-тясна форма на специализация в сравнение с класическата дисциплинарна специализация.²

Затова проблемът за събдващите се образователни и изобщо знаниеви неравенства се оказва по-значим в сегашната епоха на наднационална „оркестрация на практиките” (и на тяхната детериториализация) и формите на символно насилие (а символното насилие е налагане на значения, които легитимират и усилват структурите на неравенствата). Възникват непознати досега съотношения между различните видове “капитали” (със специфичен „обменен курс” между капиталите, с увеличаване на относителната важност на социалния капитал, т.е. достъпът до мрежи, с нови функции на символния капитал, т.е. капиталът на разпознаване и признаване на различия...)³

1.3. В този анализ разширявам смисъла на това, което в критическата историческа социология на образованието наричат **сегментация**. Разширявам го и за да се разберат поляризиациите в собствено *академичното поле*. Струва ми се, че в случая по-плодотворно е да се погледне към цялостта на университетските реформи, а не те да се анализират или само като реформи в образованието, или само като реформи в научните институции. В текста на един от признатите класици на историческата социология на образованието Фриц Рингер, публикуван в списанието на школата на Бурдийо, е дадено следното определение на понятието: “Сегментацията означава подразделянето на системите на образование на паралелни училища (учебни заведения, програми), различаващи се едновременно чрез курсовете и социалния произход на своите ученици” [Ringer, 2003:6]. Напр., съществуват образователни пътища, които отвеждат до университети и такива, които водят до професионални училища. Или пък съществуват пътища, които водят до по-престижно и по-общо образование, не задължително утилитарно, от една страна, а от друга страна –

² [ABELLARD, 2003; De Montlibert, 2004; Millot, 2002]. А апостолите на реформите не забелязват или не искат да забележат - в устрема си да привилегират „практичното” и „частно образование” на всяка цена - факти, които сериозните изследвания у нас са установили: напр. Г. Ганев, убедително показва, че *няма връзка между пазара на труда и качеството на образованието*, защото самият пазар на труда у нас е недиференциран и излъчва противоречиви послания към студентите. Т.е. не качеството на образованието, а самото наличие на диплома увеличава шанса за намиране на работа [Ганев, 2005:128]. Така че въпросници, които питат „дали сме съгласни с мнението, че частните училища реагират по-бързо на пазара на труда” и че „в частните училища корупцията е по-малко” са сугестивни, тъй като предпоставят, че има такъв пазар и че хората добре диференцират различните законни и незаконни, легитимни и нелегитимни училища.

³ Употребяваме тези понятия все така в смисъла на Бурдийо. Той критикува схващанията за „социален капитал” (на автори като Г. Бекер), не случайно много употребявани във времената на неолибералното реформиране на света. Струва ни се важно да се припомни тезата на един сътрудник на Бурдийо, който се занимава с функцията на политологическия език в „преходите” в Източна Европа – „дискурсът за демократичния преход не е ефект на научен дискурс, а е актьор в процеса, който сам описва” [Guilhot, 1995].

водещи до по-практически специалности, приложни, тясно професионални. (Можем да добавим едно актуално подразделяне – пътища, които водят към частни учебни заведения и до професионални селекции, които налагат имиджа си като по-предпочитани. “Успехът минава през Американския университет в България”, ни напомня една актуална реклама). А тези социални позиции и „хабитуси” са безсъзнателни предразположения към социалния свят, „класирания” на света. Или, както пише Рингер „концепцията за образованието съдейства за дефинирането на социалните роли, а „социалната стратификация се легитимира чрез “смисъла”, който ѝ се придава”. В епохата на класическата, индустриалната модерност образованието носи социален престиж и поради това поддържа “статусна йерархия, която е различна от разпределението на богатството или икономическата власт”. Нещо повече, тогава “едно добро общо образование дава право на господство над онези, които са получили по-тясно образование, насочено единствено към пряка ползност” [Ringer, 2003:7]. Тази особеност на образованието се дължи на свързаността с традицията - университетите са място на предаване на традиционни културни ценности. В края на XIX и началото на XX век е било ясно, че „възпроизводството на културния и на икономическия капитал се развива по един относително независим начин” [Ringer, 2003:8].

Но дали и днес така? Днес когато, както казват реформаторите на образованието „икономическите императиви стават абсолютни” (нещо повече - „ако университетите не се подчинят, ще минем без тях”).

2. „Новата парадигма на знанието” и нейните „имена”

2.1. Тезата за императивността на императивите на пазара е на Майкъл Гибънс. В книги като *“Новото производство на знанието”* на Гибънс и колектив се обсъжда фундаменталната промяна в производството и ролята на знанието днес. Глобализацията е “двигател на промяна на университета”, която се изразява в появата на нови изследователски практики и в излизането на изследванията вън от университетските стени [Gibbons, 2003:118]. Новият начин на производство на знание се означава като “модус 2”, за разлика от структурата на стария – Хумболтов - университет, т.е. “модус 1”. “Модус 1 е дисциплинарен, модус 2 – трансдисциплинарен” [Gibbons, 2003:120]. Сега знанието се произвежда в приложен контекст, в контекста на самата употреба, а не в контекста на интересите на една затворена общност. То се характеризира с “хетерогенност на компетенциите”. Модус 1 е йерархичен, а модус 2 “предпочита по-малко отчетливи йерархии, използвайки организационни структури, които са ефемерни”. В сравнение с модус 1 “модус 2 е социално по-отговорен и по-рефлексивен”. Разлика съществува и в начина, по който се контролира неговото качество – днес се използва не само изпитът, а “една по-широка система за контрол на качеството”. В “обществото на знанието” местата, в които се произвежда знание са повече на брой. Самото то е “трансдисциплинарно, приложно и диверсифицирано”, “социално отговорно”, “рентабилно”, повтаря Гибънс и в една известна брошура, издадена от Световната банка. Именно в нея става дума за “новата парадигма на знанието”, за институционалния прагматизъм, за това че “икономическите императиви са абсолютни” (тук

Гибънс цитира Хар: “ако университетите не се адаптират ще минем без тях” [Gibbons, 1998:2]).

Проблемът за “новото производство на знанието” не се обсъжда само в работите на Гибънс, но тъй като той е един от експертите в транснационалните комисии за преосмисляне на ролята на знанието и на висшето образование, както и автор на популярни доклади и брошури, неговото име е едно от често цитираните. Приемам за правдоподобни обясненията на социолозите на науката в редица статии на цитираното вече бурдийовистко списание *Actes de la recherche en Sciences Sociales* относно “необяснимото ехо на книгата на Гибънс и сие”, като се има предвид, че тя има “скромно научно място в същинските научни среди” [Schinn, 2002:22]. В нея “няма истински въпроси, но има значително количество отговори”, твърденията на авторите не почиват на конкретни анализи и нито един от тях не е правил конкретни изследвания, има много по-интересни модели за обяснение на връзката наука-управление-технология, но не така популярни.

Накратко казано, схващането на тези критически социолози на науката е, че става дума за *перформативен дискурс* на “вярващия, убеден в нов социален и когнитивен ред”, работещ активно за неговото настъпване. Авторите на “Новото производство на знанието”, стават основата на “общност, където една от свързващите характеристики е употребата на серия от думи” [Schinn, 2002; Milot, 2003]. Те не си задават въпроси за институционалните реалности в Африка или Източна Европа и за опосредстващите и властови звена между “учените” и “обществото”, за това дали тяхната нова епистемология не отваря пътя за “една неокорпоративистка визия за света”.

Но именно подобни възгледи за обществото на знанието и за “икономиката, основана на знанието” се превръщат в основната парадигма на новите образователни политики, на публичните политики на ОСИР, Световната банка, и други институции, които се интересуват от мениджмънта на знанието, от преосмислянето и предефинирането на ролята на университетската наука и на висшето образование [Milot, 2003]. Именно те задават дефинициите на “глобалните публични блага”, стимулират „появата на световен пазар на човешки капитал от високо равнище” [Breton, 2003:55] и нормата на “добрите практики”, които менажерите на знанието трябва да имат предвид.

2.2. Това са част от новите имена (но и политики) в доминиращата днес неолиберална реторика. Измежду тях се откроява „Новият публичен мениджмънт”⁴ – НПМ. Става дума за ключов момент в серията от реформи в духа на Лисабонската стратегия (от 2000 г.), според който в последващите десет години Европа трябва да се превърне в най-конкурентно способната „икономика на знанието”. Това значи, на първо място *предефиниране на отношенията между пазара и академичния свят* (маркетингизация, рентабилизация, комерсиализация на университета, проникване на логиката на пазара в сфери, които доскоро са се смятали за публични; налагане на модели, изпитани в частните предприятия и фирмите при организацията на университетското знание; превръщането на ползвателите на публични блага в „клиенти”); налагане

⁴ Вж. критика на НПМ, на „новия мит НПМ” [Merrien, 1999; Vinokur, 2007; de Montlibert, 2004].

на критерии за оценка, които се използват за оценка на ефикасността на фирмите...).

Това означава също така и предефиниране на ролята на държавата (смяна на стратегиите за финансиране; децентрализиране с посредничество на нов тип заинтересовани лица и агенции, които влизат в „партньорски отношения с държавата“; редуциране на функциите на държавата до „задачи по избиране на доставчици на образователни услуги, предлагащи най-добро съотношение качество – цена“ [Vinoukur, 2007:13]⁵. Това значи и привилегироване на частното и охраняване на неговата „интелектуална собственост“⁶, нови представи за конфиденциалност на изследванията. Насърчава се създаването на частни академични и параакадемични звена. Развитието на *човешкия капитал* става приоритет в качеството му на първостепенен икономически ресурс (капитал, който според ултралибералната дефиниция на Гари Бекер е „частно благо, което дава приход на индивида, който го притежава“). За неговата оптимизация се институционализира мобилността. Така този „политически проект“ налага други представи за професионализацията и за ценностите на изследователя, за автономията (често бъркана със състезание), за кариерите [de Montlibert, 2004:80, 81]. „От идеологическа гледна точка моделът е свършен – който е бенефициент трябва да плаща, а който плаща решава“ [Vinoukur, 2007]. Поляризираните възможности за изследвания растат. Расте разликата между елитарните университети, които стават или остават все така истински автономни и масовите университети, които стават все по-хетерономни.

Споменавам тези ключови формули и думи на неолибералната реторика не защото искам да кажа нещо ново за новата парадигма, а защото искам да разгледам локалните употреби на този перформативен дискурс при спешното реформиране на институциите за производството на знание: как се адаптираме към новите макрорамки и императиви, какви са локалните отговори на глобалния натиск за институционални промени?

Напр., “Искаме или не искаме образованието все повече се превръща в бизнес и то бизнес на най-конкурентния възможен пазар – пазара на умовете” [Кокинов, 2006:147]. “В момента има натиск на Европейския съюз и при нас се прави внос на нормативна система, без да се отчита какво е взаимодействието с

⁵ Този момент се интерпретира по различни начини от експертите. Мериен смята, че държавата се „дезангажира напълно“, тя се „изпарява“ [Merrien, 1999:103]. Обратно, Кристин Мюслен, известен европейски експерт по образователни политики, съставител на специален брой на *Критик ентернационал* на тема „Висшето образование пред интернационализацията и приватизацията“ твърди, че „не е вярно, че държавата се дезангажира, но е вярно, че настъпват особени, нови отношения с държавата“ [Musselin, 2008]. Тук цитирам, освен работите на Пиер Бурдийо и Лоик Вакан много от изследванията на техни съмишленици - Кристиан дьо Монтлибер, автор на книгата *Знание за продажба. Висшето образование и изследванията в опасност* [de Montlibert, 2004], колектив, издал *Черна книга на университетските реформи* [ABELARD, 2003], Йохан Хейлброн, един от съставителите на специален брой на списанието *Actes de la recherche en Sciences Sociales*, посветен на най-новите трансформации на научното изследване.

⁶ Леви мислители подчертават, че когнитивният капитализъм експлоатира не „работната сила“, а „творческата инвенция“, творещата сила. Според Тони Негри, Джудит Ревел и др. университетът е постмодерният еквивалент на това, което тъкачната фабрика и стоманолепарната са били за индустриалния капитализъм, експлоатиращ пролетариата, а не „когнитариата“.

обчайното право, със съществуващото досега право и с българската етнокултура.” [Симеонов]

Тези полярни отговори са част от материал, събиран в рамките на няколко качествни изследвания за трансформацията на социалните науки, в които съм участвала и най-вече от едно сравнително изследване от 2006 г.⁷ Този материал се използва, за да се открият седем смислови конфигурации. Те са конструирани и извлечени от мен като произтичащи от осем типа глокални наративи („глокални” в смисъла на Роланд Робертсън).

Накратко казано, настъпили са фундаментални промени в полето на знанието. И досегашното смислово съдържание на нашето знание започва да ни се изплъзва, то става „несигурно”: „...Идва момент когато цветовете се сменят: значението на неререфлектирано реализираните гледни точки става все по-несигурно, а пътят се губи в сумрак. Светлината на големите културни проблеми се е отдалечила. Тогава науката също се подготвя да смени своето местоположение и понятийния си апарат и да погледне от висините на мисълта към потока на събитията” [Вебер, 1998:84]. Знанието ни става все по-несигурно, а пътят се губи в здрача. “Ценностният мащаб” в съответствие, с който сме правили нашите “свободни от ценности” изследвания е в процес на промяна пред очите ни. Но новият пейзаж не е с достатъчно ясни контури. А и самите контури зависят от това как ще ги назовем и как ще обясним новите типове “здрач”, новите модалности на непредвидимост и несигурност. Пейзажът е все още многоцветен. Не се е превърнал в природа, или по-точно в Природата, не е станал докса (ако си спомним Бурдийовия „парадокс на доксата”). Става дума за следното: в началото на текста казах, че акцентът на анализа е върху това как самите дейци класифицират или по-точно „класират” света върху „принципа на тяхното „виждане и деление (vision et division), nomos”, който е в основата на оразличаванията, на “мистичните демаркационни линии” в социалния свят. Бурдийо деконструира (същевременно разбирайки социологическата им необходимост) мистичните демаркационни линии около мъжкото господство или „социалните разлики между мъжа и жената, представящи се за природни”. Във въведението към “Мъжкото господство” той пише: “Добре се вижда, че по тези проблеми, става дума за това да се възстанови на доксата нейния парадоксален характер, като същевременно се показват механизмите, по причина на които историята се е трансформирала в природа, културната произволност – в натюрел ... [Bourdieu, 1998a].

⁷ „The Humanities and the Social Sciences on the peripheries – sciences or technocratic instruments”, с ръководител Maja Breznik, финансирано от ACO, Vienne, 2006. [Вж. публикациите му на сайта на Mirovni institut, Ljubljana, <http://www.mirovni-institut.si/hssp/studies.html>]. Измежду тях публикации на двама от членовете на българския екип: Momchil Hristov. *The Heteronomous Autonomy of the Social Sciences. The Scientific Policies around a Fund* и Valentin Danchev. *The Sociology facing the non-classical dilemma – between the « media activity” and the “scientific inactivity”*: Transformation of the Sociological Legitimacy. Вж. също моите текстове на същия сайт, както и в частта от изследването „От мрежи в мрежи”, проведено от Института за критически социални изследвания под рък. на Иван Чалъков, 2004 – 2005 [Чалъков, 2008]. [Деянова, 2008:375–408]; Използвам и данни от изследването ми върху езика на социалните науки в медиите, публикувано в [Медии и преход, 1999].

С една дума - нека се опитваме да забелязваме прокарващите се „мистични демаркационни линии” още преди те да са станали „природа, натюрел”. В това обръщане на погледа към някои от тях виждам, накратко казано, смисъла на моето изследване и на този текст.

3. Осем глокални наративни схеми

И така, в рамките на споменатото изследване от 2006 г. започнах да описвам⁸ как се преформатират “на периферията” новите неолиберални научни политики, реформи и „добри практики” (best practices). Как се мислят в едно „фрагментаризирано” университетско поле⁹ т.нар. “нови предизвикателства” или - казано на неидеологически език – как се мислят културните преобразувания (в смисъла на по-горе цитирания Вебер) на социалните науки? Дали новите условия се тълкуват като възможност или като пречка, като внос на чужди закони и „чужди културни логиките”? При проследяване на “граматиката” и контекста на употребата на маркерите на новия език¹⁰ се открояват няколко типа **глокални наративни схеми** (практики, дискурсивни стратегии, утопии, фантазмагории и други форми на имагинерност...).

3.1. Официалната интерпретация на Съюза на учените и на ръководствата на академичните институти. В своя меморандум от 2006 г. Съюзът на учените без резерви приема “генералната линия на Европейския съюз” за “икономиката на знанието”. Той информира “бизнеса и обществото” (!?) , че тя ще ни извади от кризата, ще осигури траен растеж, “по-добра социална взаимовръзка”. Но от друга страна, учените подчертават нуждата от защита на интересите на българската държава и научен потенциал. Това предполага приоритетите да не се формулират “по подражание и неясни показатели”. Предлага се те да се формулират от наддисциплинарен, надведомствен съвет на учените (но не се споменава нищо за неправителствените организации, които също са конкуренти на пазара на проекти).

Разбира се, в подобни официални документи рядко става дума за социалните науки и за специфичната им роля. Често те са ограничени до икономиката като

⁸ На базата на интервюта, анализ на петгодишен период на четири списания и документи (стенограми на Д. Ненкова на три дебата, организирани от БСА за публичната релевантност на социологията; документи на НФНИ Съюз на учените - *Меморандум по проблемите на науката и висшето образование, свързани с европейската интеграция*, София, 2006. Списанията са *Социологически проблеми*, *Критика и хуманизъм*, *Исторически преглед*, както и *Стратегии на образователната и научната политика* – МОН, от 2004 до брой 3, 2006).

⁹ Това съм аргументирала в [Чалъков, 2008].

¹⁰ Вж. по-горе, параграф 2. Този и други текстове са повлияни на първо място от много дискутираната статия на Бурдийо и Вакан „За хитростите на империалистическия разум” [публикувана е и в Bourdieu, 1998]. Там се изследва този език - "термини, теми и тропи, дължащи привлекателната си сила на простия факт на широко дифузиране". Също и начина, по който той започва да циркулира в езика на експертите, комисиите, "социолозите-журналисти", в политиките на фондациите, в политиките на издаване, при което изтънява разликата между академичното и комерсиалното издание. Според тях, термините и темите наистина се глобализират благодарение на съучастието - съзнателно и несъзнателно, пряко или непряко заинтересовано - на различните "проводници" (passeurs, букв.- лодкари, преносители, превозвачи) в различните държави. И протича процес на "натурализация на схемите на неолибералната мисъл и на неолибералните практики", на опасно медиатизиране на науката и пр.

тяхна “царица”. (Вероятно с тяхна помощ, според Съюза на учените, ще се пристъпи към “разработване на система от етични ценности, които да служат за база на неформални контакти и за подобряването на връзката между бизнеса и науката”)¹¹. “Меморандумът” описва обществото на знанието, ролята на науката в икономиката на знанието, изтичането на мозъци и обезкървяването на българската наука, трансмисията на знанията, сближаването на националните иновационни политики и на правната рамка за тяхния успех. (И това, как поради липса на патентно законодателство и закони за интелектуалната собственост вече 16 години в България се губят хиляди изобретения.) Критикува се нехайството към създаване на национална стратегия за наука и късното създаване на национален иновационен фонд¹². Също и факта, че Националният съвет за научни изследвания е помощен орган на изпълнителната власт. А “... България се оказва единствената страна, която в проекта си за национална стратегическа рамкова програма за използване на структурните фондове на ЕС не е предвидила средства за наука, въпреки препоръката на ЕС [Меморандум, 2006].

3.2. Друга централна наративна схема в националното научно пространство може да бъде резюмирана с думите на една от публикациите на Института за пазарна икономика, която предлага учените да участват „**на пазарен принцип в конкурсите за печелене на проекти**” и така „**по естествен начин пазарът да отсее** можещите и неможещите”. Подобна нагласа може се е утаила дори само в заглавието на един доклад на конференция за обществото на знанието, организирана от *Нов български университет: Apologia Declarationis Boloniensis contra murmurantes*, тоест “Апология на Болонската декларация срещу мърморковците”¹³.

¹¹ Един от интервюираните от нас експерти подчерта скандалния факт, че Министерството на образованието и науката не е предвидило специална сесия за социалните и хуманитарните науки в общото представяне на Седма рамкова програма.

¹² По данни на Eurostat за 2005 г. България е европейската страна, в която се инвестира най-малко в наука и иновации (0.5 % от БВП, като средното в Европа на двадесетте е 1.84%). В образованието разходите са 3.8% от БВП. Според експерт, ние сме единствената страна, която не е формулира задачи в рамките на Лисабонската стратегия. През 2008 г. националната стратегия на МОН е все още на етапа на проект:

[http://www.minedu.government.bg/opencms/opencms/left_menu/documentsproject/2008/proekt_strategia_nauka-2008.pdf]. Бюджетът на ФНИ (действащ според закона за насърчаване на изследванията от 2005 г.) е 12.5 милиона лева, а за 2006 г. той е 13.5 милиона. Според *Knowledge Assesment methodology* на Световната банка, страната е много изостанала по отношение на кооперирането с бизнеса. В България има 37 университета и повече от 100 научни центрове, от които 87 са в рамките на БАН. Съотношението между млади и старши изследователи е 1:10, интересът към докторантурите намалява. Част от проблемите на научните политики са анализирани от Момчил Христов в рамките на цитираното в бел. № 6 международно изследване.

¹³ Списание *Критика и хуманизъм*, 2006, N 1 (21). Впрочем, с право в средите около този най-авторитетен български частен университет се подчертава още един скандален факт в българските научни политики – отказване на правото на частните академични институции да бъдат финансирани от *National Science Fund of Bulgaria*. А подобен отказ да се спазва конституционно гарантираното равно право на публична субсидия е свързан с некоректно – но масово в една страна със силни държавни традиции в дългосрочен период - отъждествяване на публично и държавно. (Но в годините след изследването, което представям тук, ситуацията е драстично променена. Бележката е от 2009 г., след даването на студията за печат.)

Българските участници в международната конференция “Висше образование и научни изследвания в общества на знанието”¹⁴) въпреки множеството дисциплинарни, статусни и политически различия помежду им, се солидаризират около тезата, че има “високо ниво на експертен консенсус около състоянието на висшето образование и наука в съвременна Европа”, (т.е. неконкурентоспособност и изоставане спрямо американските университети, както и “спрямо новите сили на глобалния пазар”). Според тях, причините за това се дължат най-вече на “два типа консервативни сили, които блокират предприемаческата активност на университетите – администрацията на националната държава...и академичната олигархия, в случаите, в които университетската автономия се схваща по модела на Хумболтовата чиста наука”¹⁵. Смята се, че рисковете Болонският процес да стандартизира образованието и науката в името на пазарната конвертируемост са само “хипотетични”. Защото “Болонският процес е отворена инициатива, която не е административно принудителна, а стимулираща, даваща шанс на отделните висши училища сами да определят границите на своята Европа”. Срещу “мърморковците против Болоня” се аргументира мнението, че тази “инициатива” е особено полезна за посттоталитарните страни, доколкото им налага – но по политически път (?!) - по-голяма отвореност.

Най-радикална тук е тезата на Бойчо Кокинов¹⁶, ръководител на един от десетте български центрове за върхови постижения, носител на международната награда за хуманитарни науки “Хана Арент”, свързан по професионалната принадлежност с един от приоритетите в европейската научна политика – развитието на когнитивните науки. “Искаме или не искаме образованието все повече се превръща в бизнес и то бизнес на най-конкурентния възможен пазар – пазара на умовете”. В статията си “Ще стане ли България част от обществото на знанието?” той припомня епизода с пометените от цунами-вълната тайландски туристи, заети с дискутиране на менюто за закуска. С което казва, че “България е изправена пред надигащата се вълна-цунами на обществото на знанието и, или ще успее да се гмурне и интегрира в него, или ще бъде пометена”. В този начин на мислене за социалното знание в обществото на мрежите се повтарят известните схващания, видяни така: съвременното общество не е йерархично, а мрежово; сега “нагласата към споделяне замества нагласата към контрол”; изчезват различията между държавно и частно, между производство и услуги; организациите имат нужда от *лайф лонг лърнинг*; ценят се мобилните, лично инициативните и пр... И – забележете добре - всичко това има потребността от “*високачествени!!!* социални отношения”. Според Кокинов, научните политики трябва да дават предимство на фокусираното финансиране на малък брой университети (и “щедро финансиране на малък брой, но изтъкнати учени”), децентрализиране на системите за научни звания и опростени процедури за научна кариера, подходящите научни свързвания в мрежи, отваряне на национално затворените проекти за финансиране. (“Докато не се въведе международна експертиза при оценката на проектите, ще останат съмненията за изграждането на кръг от овластени и ваимосвързани учени, които взаимно си

¹⁴ МОН не е приело поканата за участие в тази ключово важна конференция на НБУ от 2006 г.

¹⁵ *Критика и хуманизъм*. 2006, N 1, с. 363.

¹⁶ Пак там, цитирам с. 147 – 156.

раздават парите”; “международните оценители ще наложат международни критерии на нашата наука”).

3.3. Дали обаче **чуждите експерти, международните оценители** могат да наложат международни критерии на нашата наука? И как се създават тези „оценъчни критерии”? Могат ли да са универсални? И нима ролята на държавата и на националната научна общност трябва да бъде единствено да посредничат между оценителите и да посрещат експертите? И още един въпрос: защо така лесно се пренасят в научното поле техниките на „бенчмаркинг”, ефикасни във фирмения мениджмънт? Може ли една научна общност да бъде организирана като европейска фирма, прилагаща стандартизируеми техники за изчисляване на печалбата си или на ръста на производителността? И ако Центърът смята, че едно интернационално оценяване по-безпристрастно и обективно може да измери научната дейност, и ако моделите от природните науки и от организацията на промишленото предприятие важат с пълна сила и за социалните науки, то за какво “европейско измерение” и „европейска добавена стойност” на социално-научните изследвания всъщност всъщност става дума? Защо все по-силно звучи призивът “от контамплативни към „колаборативни аплайд ризърч” (или ако го кажем и на друг, български език – от съзерцателни към дружни приложни изследвания)”¹⁷?

Ще илюстрирам тоналността на този тип наративна схема с една международна експертиза - International Review Panel – върху българския Фонд научни изследвания¹⁸. Става дума за много интересна топ-експертиза на базата на интервюта с български експерти, направени през една седмица от месец юли 2006 г.. Международните проверяващи констатираха, че по нашите земи няма нито аномалии, нито „добри практики” (*best practices*). В техния разказ ще отбележа главно начина, по който експертите си представят научната публичност, интернационализирането на науката и стандартизирането на индикаторите за оценка на научната дейност. Международните експерти препоръчват създаването на “центровете за екселанс”, както и това тематичните конкурси да поощряват формирането на консорциуми. Затова е добре проектите да се пишат направо на английски. Привилегирова се външното оценяване на проектите. Смята се, че едно „международното оценяване на проектите би трябвало да стане норма”. Тъй като „така нареченото вътрешно оценяване”

¹⁷ Въпросът е поставен и в изследването на Kuhn и Sven O. Remoe от 2005 г. на базата на спечелилите проекти от рамковите (4-та и 5-та) европейски програми. Вж. глава втора, посветена на промяната на мисленето и очакванията: как концептуализацията на т. нар. европейска добавена стойност (E V P) се отнася към формулиране на програмите и как това се изразява в документите, напр. в обявите за конкурсите и техните приоритети. В книгата специално се анализира и бенчмаркирането на европейската принадлежна стойност, т. е. EAV, което има за цел да служи за сравняване на изследователските интерпретации и дейности с тези на Комисията. Защото една от важните цели е “от съзерцателни до колаборативни приложни изследвания” и различни практики на включените изследователи подриват, разяждат (erode) раздлението между чисто и приложно изследване.

¹⁸http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/europeintegration/info/national_science_fund_of_bulgaria.pdf

много често се опитва да избегне мъчителните следствия като закриването на една институция”¹⁹.

В тази експертиза също не се прави разлика между социални и природни науки. (В някои документи на високопоставени европейски фондации дори се казва, че трябва “да се трансцендира разликата между естествени и хуманитарни науки”. “Да се върви към стандартизация”!?) По въпроса за „влиятелното на науката върху обществото и икономиката” международният екип твърди: “Впечатлението ни е, че общото значение на науката за развитието на българското общество, икономиката и благосъстоянието е недостатъчно ясно”. Затова препоръчва, с цел предизвикване на публичния интерес „рекламни кампании” (“publicity campaigns”) и убедителни стратегии за разпространение на научните резултати.

3.4. Всъщност от такава представа за научната дейност и публичността, от стратегиите и лозунгите за “деинституционализация” на науката се възползват успешно – и може би главно – някои **частни посреднически институти, неправителствени организации, фондации и пр.**, които най-добре са овладели новия клиширан език. В техните “publicity campaigns” всичко е според европейските мерки и предписания. Това са напр. фондации за регионални иновационни стратегии, за приложни изследвания, имат си и свои комисии за социална кохезия, както и за етични кодекси. Често тези посредници са части от големи международни консорциуми. (Някои леви мислители ги определят като еквивалент на мултинационалите.) Правят с лекота програми за определяне на научните приоритети, за проучване на “бъдещото развитие на науките и технологиите, икономиката и обществото” – с “цел да определят онези области, които ще допринесат за качеството на живота”. На един “първи етап” подобна фондация у нас се занимава с агро и медицински изследвания, но на втория етап си поставя задачата²⁰ “да се определят научните приоритети в другите две тематично области – „националната идентичност и културното наследство” и “информационните технологии”...²¹

Както се казва, всяка прилика с тукашни лица и събития е случайна. Защото не тази прилика е важна при описание на тази и другите типове “наративни

¹⁹ [Вж. Маја Брежник, 2006]. Според Монтлибер [de Montlibert, 2004], оценяването не може да става от инстанции, които са външни на научното поле. Според него при партньорските проверки не най-добрите учени знаят как да се “продадат”. Тук само споменавам проблема, без да го обсъждам. Свързвам го и с процеса, който след Бурдийо описвам като “деконтекстуализация” на науката. С това не искам да кажа, че не трябва да се правят опити за оценяване на качеството на научната дейност. Даже и някои привърженици на бенчмаркинга, който в “икономиката на знанието придобива нови измерения, защото интелектуалният капитал е в основата на съвремените иновационни процеси”, поставят въпроса за границите на този метод. Трябва да се вземе предвид - казват те - “за каква политика той е презназначен, кои са потребителите на резултатите и какви са техните прерогативи за използване и управление на интелектуалния капитал” [Симеонова/Ангелов, 2006:113].

²⁰ Какъв размах! Обаче странно защо европейските партньори не питат в този случай (както изискват от Националния фонд към Министерството на образованието и науката) дали всъщност е налице административен и научен капацитет? И дали тази неправителствена фондация (някои от тях в симбиоза с държавата) ще издържи едно външно оценяване?

²¹ Цитатите са от една такава организация, която се самонарича в своите “publicity campaigns” “one of leading NGO” for “development of a modern knowledge based society”.

схеми”. По-важна е самата имплицитна представа за научна публичност. Смушаващо в последния тип наративна схема, казано накратко и поради това огрубено, е следното: Много подобни консорциуми имат претенциите да задават нормите за наука, да йерархизират изследователските приоритети, да оценяват проекти, вкл. в областта на социалните науки. Но същевременно нерядко те се ръководят от лица, които заявяват, че дейността им не е наука, а бизнес. От друга страна обаче същите лица печелят научни проекти от публичните фондове, финансиращи собствено научна дейност (и в същото време твърдят публично, че не трябва да се смесва правенето на “наука” с правенето на бизнес, с правенето на това, което “по света” се наричало изследователски бизнес...) ²².

3.5. Озадачен от подобни множествени противоречия в представите за добрите научни политики един от интервюираните анализира **“скандалния случай” в съседска балканска страна**. (Вероятно този тип разказ показва известно нездраво **предразположение към конспиративните теории, но е доста характерен** за времето на “прехода”, което описваме.) В неговата интерпретация на местните условия става дума за начина, по който подобни международни консорциуми печелят огромната част от програмното финансиране за научни проекти от национални академични фондации. Независимите учени, потенциални интернационални оценители (на чиято обективност, както казваха по-горе, се разчитало най-после „да наложи международни критерии на нашата наука”) оказват силен символен натиск върху националните рецензенти. А и тези рецензенти контролирали фондации, които контролирали на свой ред влиятелни европейски институции, които пък отпускат парите на местната академична фондация, на която преди това са правили партньорска проверка или друга научна “услуга”....) Накратко, според този разказ символното насилие (оставяме в скоби прякото лобиране) се упражнява посредством дългите препоръчителни писма (които никой от местните научни оценители на проектите не е поискал); посредством дългите титли (от рода на “член на клуба на ...”, „носител на ордена на...”, „препоръчан лично от (напр. Солана); посредством предварително определените приоритети и предварително формулираните изисквания за наличие на “консорциум” (или на договор за партньорство с едни или други европейски държави), посредством простия факт на притежанието на нужния софтуер за попълване на изискуемите формуляри и знаенето на английски. И т.н. Според този колега маската на формално-рационални критерии за оценка често прикрива – не винаги, разбира се - “клиентелистки, патриархални, неформални и други отношения” или просто “бизнес интереси”. А на международните пазари на научни изследвания започват да играят все по-малко “играчи”, макар и контролиращи все повече региони.

²² Цитатът е по текста на Валентин Данчев в международното изследване, вж бел. № 6. Впрочем не всички участници в изследването споделят моя прочит на събрания материал, тръгващ от Бурдийовото „науката е в опасност и тя става опасна”. В. Данчев е предпочел да сложи друго мото на своя текст, от песен на R.E.M – „It’s the End of the World as We Know It... and I Feel Fine”.

С една дума - все по-малко на брой, но все по-големи научни холдинги раздават инвестиции на динамични, “флексибилни” МСнП (“малки и средни (научни) предприятия”) и стимулират индивидуалната мобилност на различни изследователи. Тези “консорциуми” разполагат и с картографираня²³ на изследователските центрове и човешкия капитал в съответния регион. За тях отказът от количественото измерване на научния потенциал и неговите компетенции е отказ от мобилност. Той е невъзможен.

3.6. По друг начин интерпретират количественото измерване на научния потенциал и изобщо „новите предизвикателства” самите социални учени от държавно финансираните академични институти. Ще цитирам статия за един от документите на научните политики – правилата за атестацията на научния персонал. Атестацията се разглежда като “основен инструмент за научна политика и стратегия”. (Тя моделира желания профил на учения, като санкционира положителното и отрицателното, като отразява институционалната идентичност и адаптацията към “натиска на времето”²⁴.) Авторът на статията поставя въпроса “не предполагат ли стремително променящите се в наше време глобални и национални реалности съответните корекции в конструкциите на институционалните идентичности, а заедно с тях и нови системи на научни приоритети, както и нов подход към организацията на науката?”. Той констатира промени („напрежения в дисциплинарната структура на науката”, натиск за отказ от идеята за “чистата” научно-изследователска академична институция), но защитава тезата, че академичната наука от този тип няма да се маргинализира, а напротив. Авторът се позовава на “световните тенденции”. Според него това не значи обаче, “че тези институти не се нуждаят от добре отмерена организационна реформа”. По въпроса за типа експертизи, които учените от академичните институти произвеждат и въпроса за конкуренцията с приложните изследователи от „агенциите”, авторът смята, че става дума за два принципно различни типа експертна територия и времеви режим – *експертизите на агенциите са експресни, не познаващи широки научни стандарти*. Освен това адресатите на тези експертизи са различни – агенциите са насочени към националните политически и бизнес елити, докато адресат на

²³ Напр., *The Human Capital Committee* на SSRC прави изследване за идентифициране на този „нов вид професионалисти, от които има глобална потребност”²³ В него има част и за България. Анализът на подобни „карти” е интересна тема. За нас тук е важно това, че идентифицирането на места и имена, изключването на някои „места” и т.н. е част от онзи процес на прокарване на „мистични демаркационни линии”, които стават природа, стават Картата на българския „нов научен потенциал”. В опита да разбере какво и къде са т. нар. *think tanks* в България цитирам и други такива „карти” (напр. финансираната от международни фондации и осъществена през 1999 г. от Economic Policy Institut, с автор Л. Сирков). Може би защото е публикувана с подкрепа на програма PHARE и Фондация за развитие на гражданското общество, за такива са обявени 50 неправителствени организации, някои от които наистина са „тинк – танкове”, но други са само политически движения, като Екогласност или обикновени дружества за защита на правата. Едва ли може да бъде наречен тинк-танков институт фондация, която е заявила поле на дейност “консултации, иновации, международно сътрудничество” (фондация “Еврика”); или клубът МЕНСА, чийто “главен” (!) приоритет се оказва да бъде “партньор на Българско радио и Българска телевизия”, да “имплементира идеите на Едуард де Боно за латералното мислене” и пр. [Деянова, 2008].

²⁴ [Горнев, 2006: 279 – 289].

академичните експертизи е интернационалният и националният научен елит (плюс интересувашата се от социална наука публика). Агенциите, според това много широко разпространено мнение са свързани с извивките на ежедневието и гребена на медийната вълна (“платени и обичани от медиите”), докато социалните учени от БАН имат акумулиран престиж в интернационалната общност²⁵. Затова в “новите условия това е най-благоприятната дейностна ниша за оптимална адаптация на академичния тип социален учен към променящата се среда”.

3.7. Някои от младите изследователи коментират обществото на институционализираната мобилност, на институционализирането на индивидуализацията (казано по Улрих Бек) или на „индивидуалния човешки капитал” („появата на световен пазар на човешки капитал от високо равнище”, за което вече стана дума във втората част) и шансовете за мобилност и “поливалентност” така: “Важното е да не избереш да работиш с лузъри... зависи от мрежата, в която си се формирал като теренист... Тогава е супер. Днес си в Лиеж и помагаш за правенето на един музей в бивша фабрика, утре – питаш за търговията с органи в Бенин”. (Примерът е от разговора ми с френски постдокторанти, но може да се намерят еквивалентни: “Мога да ти продавам прах за пране, мога да ти направя и “стратегия за национална идентичност”. Или “Наука? Много извинявай, но каква наука искаш? Клиентът се интересува от качеството на моркова и от неговата цена, а не какъв метод за развъждане на моркови си употребил.”²⁶ “Какво изследваш - дали хората харесват Кока-кола или (президентът – б.м.) Жельо Желев методически няма кой знае каква грамаданска разлика”.

В компетентен коментар на “Докторантските програми за бъдеща Европа, основана на знание”, на “идеологията” за мобилността и generic skills, широкоприложимите, общоприложимите умения (“именно тези умения имат най-силно отношение към развитието на силна икономика на знанието”!), се цитира следната представа за стремежите на учения: “За да е щастлив човекът на науката, той трябва да разполага с поне две от четирите “п” – payment, prestige, pleasure and political support”²⁷.

²⁵ Има много добри публикации по историческа социология на социалните науки и в частност аналитично-критични изследвания, които са изучавали импакта на европейските научни програми (и на други чужди проекти за институционални реформи) върху българската наука. Ценен е направеният от Румен Аврамов анализ на програмата PHARE ACE Community Action for Cooperation in the Field of Economics. Съществувала между 1999 г. и 2001 г., разпределила 59.5 милиона екю, с 1312 участника, като от тях 919 идващи от страните на Централна и Източна Европа (българите са 133 участници). Изводите на този авторитетен български изследовател за срещата (“асиметрична”!) между западните и източните икономисти, между западното и източно икономическо знание са песимистични. Български коментар на споменатото изследване на Кун и Ремие е направила Светла Колева. В критичен дух авторката поставя въпроса за границите на политическото администриране на интернационализацията и интердисциплинаризацията (и приложността, ако добавим третото измерение на т. нар. *европейска добавена стойност!*) на науката.

²⁶ Цитирам по смисъл – следователно неточно – интервю, правено от Деян Деянов, вж. по-точно в [Деянова, 2008].

²⁷ [Критика и хуманизъм, 2006:163].

Другояче казано, става дума за ситуация, в която достъпът до социални капитали (до мрежата на печелившите²⁸ „мрежи“) става значим фактор за стратифициране. Това е много по-видимо в страни като България, където, както стана въпрос по-горе, не съществува връзка между качеството на университетската диплома и пазара на труда.

3.8. Тук не мога да не спомена дискурсивната стратегия на т.нар. think tanks, експертите от независимите институти, с много силно медийно влияние, наречени от Иван Кръстев „фабрики за аргументи“ (или още „невидимата ръка на прехода“, удържаща поетата посока на реформите). Понякога ги смятат за „нова класа“, но това определение не е съвсем уместно, защото те са доста хетерогенна и ставаща все по-хетерогенна група. (Не е странно, че някои от представителите на старата академия не разпознават тези диференциации и не ги признават.) Някои от тези независими институти никога не са произвели аргументи за публичните реформи, а са били и остават по-скоро консултационни фирми или институти за пропаганда. А други от тях са успели да осъществят висококачествени проекти, „да предефинират отредените им роли“ и, както казва Румен Аврамов, едновременно да обогатят социалните науки и да разградят модела на учения-държавен чиновник²⁹. Те имат други утопии за социалните науки на бъдещето. Една от тях Иван Кръстев описва в предговора си към сборника от текстове на сътрудници на Визеншафт колеж, Берлин *Под линия*. Той смята това издание за екзистенциален и политически манифест. Манифест на една научна „интерзона“ (самата тя дефинирана като „места, където културата се предоговаря и трансформира в местно знание в зависимост от стратегиите и интересите на локалните актьори“³⁰). Авторът се идентифицира с онези, „които спорят с истините на своите дисциплини и са готови да се изправят срещу собствените си предразсъдъци“. Той вижда проекта си като „носталгия по бъдещето“ (тъй като „самата възможност да мислим бъдещето се оказва проблематизирана в новия постутопичен свят“)³¹.

²⁸ „Загубили“ и „спечелили“ от процесите на промени след 1989 г. е основна опозиция не само в картината на света на обикновените хора, но и в много социологически изследвания. Така напр. изследването от 2002 г. „Състоянието на обществото“ на ЦЛС констатира, че в „българското общество липсва модел, език, с който да се говори за успеха, липсва социално приемливо признание за него. Ето защо дори и групи, които реално се справят добре в живота, започват да гледат на себе си през очите на губещия, а песимизмът се превръща в трайна социална нагласа.“ [Състоянието на обществото, 2002:48].

²⁹ [Аврамов, 2004: 311 – 361].

³⁰ Струва си да се обмисли и още една изключително интересна теза, свързана с горните, с която Кръстев се съгласява: не алтерглобалистките движения, а икономическата логика на глобализацията ще запази местните езици, защото транснационалните кампании няма да имат време за превода, а ще рекламират продуктите си на езика на потребителя. (По-добре е проектите да се пишат направо на английски, както констатира вече цитираната експертиза за Фонд научни изследвания в България.) Но пък, от друга страна, това ще има „цена“, защото транснационалите – или научните консорциуми, ако се върнем на интерзоната, която нас ни интересува в този текст - ще контролират езиковите стандарти; добър и симптомален е и детайлът в предговора на Кръстев - не Министерството на образованието, а спел чек-ът, инсталиран в компютъра ще решава дали република се пише с главна буква.

³¹ „Полето под линия е политическа институция, където се заселват идеи, които „не са готови да въведат в доброто общество на надлинето“. Именно в полето под линия те изразяват

Патосът на този тип представа за науката на “следващия век” е срещу тези, които не разбират, че “реалното знание не е възможно, ако разнообразието не е в самия процес на производството на знание”; че „не отговорите на локалните са различни, а въпросите са различни”. Но още и срещу онези, които “са превърнали завръщането в Европа в своя национална идеология”. Т.е. това е издание срещу българския “радикален провинциализъм”³².

4. Заключение

По време на една от изследваните от нас дискусии на БСА за публичната релевантност на социологията – дискусията между социолозите и политиците – се въведе темата за ролята на социолога за т. нар. “социален одит”. Защото – казваха “публичната политика се базира на аналитично отношение към света на базата на най-разумното решение”. Предложението беше “да се институционализират такива инструменти”: “мониторинг на правилни политики, добри практики, т.е. социален одит”. Доколкото “дълг на социологическата гилдия е да поддържа професионалните стандарти на хората, които правят тези социални оценки”.

Защо одит? Социален одит? Защо “бенчмаркинг на научната дейност”, “държавни НПО”, “бизнесът и обществото”, “децентрализация на науката, контролирана от МОН” “държавна де-регулация”, “централизирана диверсификация на дисциплините”, “в Лиеж и Бенин”, “поливалентни изследователи, които могат хем да промовират прах за пране, хем да направят стратегии за национална идентичност” (представяни на публиката ту като „социолог”, ту като „политолог”, „културолог”, „антрополог”...), защо мечтата за “висококачествени отношения” версус „академични динозаври” и социолози-бизнесмени... Защо тези и множество други чудати съчетания, класифицирания и имена на нещата изпъкват в горните разкази?

Опитвах се в тях да проследявам подобни привидни странности и парадокси на трансформиращото се и ускорено фрагментаризиращото се академично поле³³. Да покажа, че то на свой ред също се одитира и в него се въвеждат „best practices” – остойностява се мобилността на изследователите и техният индивидуален капитал, калкулират се човешките ресурси на поливалентните „епистемични общности”, ценят се практичните „policy продукти”, стимулират се „широкоприложимите умения” на докторантите... Опитах се да проследя различни форми на деконтекстуализацията и детериториализацията, на все по-видимото и ускорено привилегироване на пазарната рационалност и на разграждането – “наред с модела на учения-държавен чиновник” - и на други по-значими колективности (които обаче биха се оказали потенциално препятствие пред логиката на лесното приватизиране на научните институти т.е. на публични, а не индивидуални капитали).

отношението си към интелектуалната общност, в която са родени или изтезавани техните идеи.”)

³²“Радикалният провинциализъм, превърнат в национална интитуция е голямото проклетие на интелектуалния ни живот. Той се въплъщава във възторжен еклектизъм, неоспорван европоцентризъм и любов към конспиративните теории”.

³³ Тази фрагментация съм описала в *Мрежите на прехода*, най-вече с. 402 – 405.

Мисля, че не е маловажно това разчитане на подобни симптоми за “деинституционализация на науката”, съпътствана от привилегироването на нови мрежи и консорциуми, на де-дисциплинализирани и мобилни изследователи, вярващи в стандартизацията на знанието и в рационалната, одитируема, фирмена организация на научния труд. Защото ние сами, без да си даваме сметка, „прибавяме своята собствена сила към другите отношения на сила, които привилегирват спешното реагиране на пазара” [Bourdieu, 1998], на пазара на знаниевите услуги и пр.

Без съмнение **има и други тенденции в това поле, което изследваме, има и контра-симптоми.** Но това, което Бурдийо описва като „*хистерезис*”, т.е. крайна форма на алодоксия, разпадане на онтологическото съучастничество между хабитата и хабитуса на учения, на координацията между позиции и символни светове, разпадането на самите символни светове е забележимо. Затова в българските дебати фрагментаризицията, дори атомизацията и “хаосът” бият на очи. И трудно се дебатира правото на вход в научното поле, правото на разполагаемост с капитала на дисциплината като колективен капитал. В едно и също интервю се казва, че държавата се разпада, но и че доминират централизираните интервенции при организация на науката. В почти подобна ситуация се твърди - от много близки помежду си, вкл. парадигмално, колеги, че “има стандарти за добри изследвания само там, където има чуждестранни колективи или чужди изследователски поръчки, тъй като те си носят стандартите и изискванията” и че “тези чужди изследвания ни депрофесионализират и ни карат да правим халтура”. Причините за това разцентриране на погледите, за новите кентаврически съчетания и новите разчленявания и съчленявания на научните общности, за новите привидни парадокси са друга тема (изследвана отчасти от моите колеги в съвместното изследване, както и от други колеги). Във всеки случай не твърдя, че всичко идва от наистина силният идеологически императив *Turning Science into Business* (ако използваме заглавието на едноименното издание от 2003 г. на ОСИР). Но глобалните лозунги са силни. Одитът, бенчмаркингът и прочее ранжирания на човешки и други ресурси са мощни форми, които свързват глобалното и локалното. Глобализацията е форма, форма на организация, подчертава антроположката Е. Дън, изследвала приватизацията на предприятие от голяма транснационална кампания в постсоциалистическа Полша. В своя великолепен анализ на връзката между одита и корупцията, тя обяснява защо одитът не създава хомогенност, а напротив - разлики. Той е основна форма, чрез която се случва диференциацията. Зад привидната неутралност и обективност на цифровите операции възникват нови жизнени форми, при което самите индивиди стават „одитори на самите себе си” (това ги прави годни за измервания, но и за обучение). Ала локалните работници имат различно отношение към рационалната мяра, наложена от одита и от свързаните с него факторни измервания на човешките ресурси. На “неправилно” измерените всичко това се привижда като корупция. Корупцията – казва Дън - е възплъщение на вградеността – на транзакциите, които стават в мрежи, чрез мрежи (впрочем не е случайно изискването за “неформални предимства” на съответните проекти). Полските работници не са оспорвали, разбира се, самата приватизиция, а начина, хората, чрез които е станало това.

Същата историята се повтаря и в други страни, и в други сфери. И затова си струва да търсим причините и следствията на „капитализирането на знанието” и новите „фигури на академичното безсъзнателно” и сегментации, които го съпътстват.

ЛИТЕРАТУРА

- Бурдийо**, П. 1993. *Казани неща*. С., УИ“Св. Кл. Охридски”.
- Бурдийо**, П. 1997. *Практическият разум*. С., ИК "Критика и хуманизъм".
- Бурдийо**, П., Л. **Вакан**. 1993. *Въведение в рефлексивната антропология*. С., ИК “Критика и хуманизъм”.
- Вебер**, М. 1998. *Смисъл и ценност*. съст. К. Коев, С., ИК „Критика и хуманизъм”.
- Ганев**, Г. 2005. „Връзката между оценката за корупционната среда във висшите училища и представата за пазара на труда”, В: Димитров, Г., П. Кабакчиева и др. *Антикорупция/антиобразование. Изследвания върху корупцията във висшето образование в България* С., ИК”Изток-Запад”, с. 125 – 132.
- Горнев**, Г. 2006. За идентичността и стратегията на Института по социология. В: *Социологически проблеми*. № 1-2, с 279 – 289.
- Деянова**, Л. 2008. „Полето на общественото мнение между „фабриките за данни” и „фабриките за аргументи”. В: *Мрежите на прехода*. С., ИК „Изток-Запад”, с. 375 – 408.
- Димитров**, Г., П. **Кабакчиева** и др. 2005. *Антикорупция/антиобразование. Изследвания върху корупцията във висшето образование в България*. С., ИК Изток-Запад.
- Колева**, С. Социология, интердисциплинарност и интернационализация на научното познание – преосмисляне на границите. В: *Социологически проблеми*, 2007, № 1-2, с. 72-85.
- Кокинов**, Б. 2006. В: Критика и хуманизъм, № 1 (21), с.147.
- Кръстев**, И. 2001. *Под линия. Социалните науки и другият век*. Център за либерални стратегии, С., Факел Експрес.
- Медии и преход**. Съст. Лозанов, Г., Л. Деянова, О. Спасов. 1999. С., Издание на Център за развитие на медиите.
- Мочник**, Р. 2006. Предаването и производството на знанието в съвременния университет. *Критика и хуманизъм*, 2006, № 1 (21), с. 169-175.
- Симеонов**, П. За публичната релевантност на социологията, дискусии на БСА, публикувани в сп. Социологически проблеми.
- Симеонова**, К., Г. **Ангелов**. 2006. В: *Стратегии...*, № 3, с.113.
- Състоянието на обществото**. 2002. Изд. на Институт Отворено общество, с. 48.
- Чалъков**, И. 2008. *Мрежите на прехода*. С., ИК „Изток-Запад”.
- ABELARD**. 2003. *Universitas calamitatum: Le livre noir des réformes universitaires*. Bellecombe-en-Bauges, Editions de Croquant.
- Avramov**, R. 2004. Notes on Economic Science in Bulgaria. In: “East” – “West” Cultural Encounters., S., Iztok Zapad ed., p. 311 – 361.
- Bourdieu**, P. 1984. *Questions de sociologie*. Paris, Minuit.
- Bourdieu**, P. 1998. *Contre-feux. Propos pour servir à la résistance contre l'invasion néo-libérale*. Paris, LIBER - Raisons d'agir.
- Bourdieu**, P. 1998a. *La domination masculine*, Paris, Le Seuil.
- Bourdieu**, P. 2002. *Questions de sociologie*. Paris, Minuit.
- Bourdieu**, P. 2002. “Espace sociaux et genèse des ‘classes’”. In: *Language et pouvoir symbolique*. с. 293 – 323.
- Bourdieu**, P. 2002a. *Science de la science et réflexivité*. Cours du Collège de France 2000-2001. Paris, Raisons d’agir Editions.
- Bourdieu**, P., L. **Wacquant**. 1998. Sur les ruses de la raison impérialiste. In: *Actes de la recherche en sciences sociales*. N 121-122, mars.
- Breton**, G., M. **Lambert**, dir. 2003. *Globalisation et université*. UNESCO/Les Presses de l’Université Laval.
- Breznik**, M., R. **Mocnik**. 2006. Research policy in practice. In: Breznik, M. *The Humanities and the Social Sciences on the peripheries – sciences or technocratic instruments*.
- Dezalay**, Y., Br. **Garth**. 1998. Contribution à une sociologie du néolibéralisme. In: *Actes de la recherche en Science Sociales*. p. 3-21.

- Dunn**, El. 1999. Audit, Corruption, and the Problem of Personhood: Scenes from Postsocialist Poland. In: *Negotiated Universals* (Wolf Lepenies, ed.), p. 127-145.
- Duval**, J., J. **Heilbron**. 2006. *Les enjeux des transformations de la recherche ARSS*. N 164, p. 4-9.
- Garsia**, S. 2007. L'Europe du savoir contre l'Europe des Banques? La construction de l'espace européen de l'enseignement supérieur. *ARSS*, N 166-167, p. 80-93.
- Gibbons**, M., C. **Limoges**, H. **Nowotny**, S. **Schwartzman**, P. **Scott**, M. **Trow**. 1994. *The new production of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies*. London, Sage.
- Gibbons**, M. 1998. *L'enseignement supérieure au XXI siècle*. Banque mondiale.
- Gibbons**, M. 2003. L'avenir de l'enseignement supérieur dans un monde globalisé. In: Breton, G., M. Lambert, dir. 2003. In: *Globalisation et université*. UNESCO/Les Presses de l'Université Laval.
- Gingras**, Y. 2002. Les formes spécifiques de l'internationalité du champs scientifiques. In: *Actes de la recherché en Sciences Sociales*. N 141-142, mars.
- Guilhot**, N. 1995. La science politique et la transition démocratique à l'Est. *Future antérieure*. N 1.
- Kuhn**, M., S. **Remoe**. 2005. *Building the European Research Area. Socio-Economic Research in Practice*. New York, Peter Lang Publishers.
- Merrien**, Fr.-X. 1999. La nouvelle gestion publique: un concept mythique. In: *Lien sociale et politique – RIAC*. N 41, Printemps, p. 95-103.
- Milot**, P. 2003. La reconfiguration des université selon l'OCDE Economie du savoir et politique de l'innovation'. In: *Actes de la recherche en Sciences Sociales*. N 148, juin.
- Montlibert de**, Ch. 2004. *Savoir à vendre, L' enseignément supérieur et la recherche en danger*. Paris, Raisons d'Agir Editions.
- Musselin**, Ch. 2008. Vers un marché international de l'enseignement superieur? In: *Critique internationale*. N 39, p. 13-23.
- Naidoo**, R., 2004. Fields and Institutional Strategy: Bourdieu on the Relationship between Higher Education, Inequality and Society. In: *British Journal of Sociology of Education*, 25 (4), p. 457-471.
- Panayotopoulos**, N. 2005. Le champ sociologique grec et la domination symbolique internationale. In: *Regards sociologiques*. N° 12.
- Redéfinir l'enseignement tertiaire**. 1998. OECD.
- Ringer**, Fr. 2003. La ségmentation des systèmes d'enseignement. Les réformes de l'enseignement secondaire français et prussien, 1865-1920. In: *Actes de la recherche en sciences sociales*. 149, p. 6-20.
- Shinn**, T. 2002. Nouvelle production du savoir et triple hélice. In: *Actes de la recherche en Sciences Sociales*. N 141-142, mars.
- Schultheis**, Fr., M. Escoda et al, 2006. *L'inconscient académique*. Raison d'Agir.
- Wacquant**, J. 1999. *Les prisons de la misère*. Paris, Raisons d'agir Editions.
- Vinokur**, A. (ed) 2007. *Pouvoir et financement en education*. Paris, L' Harmattan.